

TÁLAS BARNA

KÍNA ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK – MÚLT, JELEN ÉS JÖVŐ

A szerző a politikatudomány doktora, címzetes egyetemi és főiskolai tanár, nemzetközileg ismert Kína-szakértő, számos könyv és több mint száz tudományos publikáció szerzője. Jelen tanulmányában bemutatja, hogy a Kínai Népköztársaság létrejötte óta hogyan alakultak az ország kapcsolatai az Egyesült Államokkal, illetve mi várható a közeli és a távolabbi jövőben. Különös hangsúlyt kapnak a tanulmányban azok a gazdasági tényezők és folyamatok, amelyek alapjaiban meghatározzák Kína felemelkedését és egyre jelentősebb világhatalmi tényezővé válását. Bár az Egyesült Államokban felelős politikusok körében is növekszik a Kína-ellenesség, illetve Tajvan kapcsán bármikor súlyosabb konfliktus robbanhat ki a két ország között, a szerző mégis optimista, véleménye szerint Kína „hiperhatalmi” státuszba emelkedése nem vezet szükségszerűen összeütközéshez.

A MÚLTRÓL

A kínai népi forradalom győzelmének eredményeként 1949. október 1-jén létrejött Kínai Népköztársaság (továbbiakban: KNK) kormányát az Egyesült Államok kormánya közel 30 éven át nem ismerte el a kínai nép legitim képviselőjeként, sőt szövetségesei segítségével 22 éven át azt is megakadályozta, hogy a világ legnagyobb népességű országának küldöttei foglalják el a Kínát megillető helyet az ENSZ-ben, továbbá annak különböző szerveiben és szervezeteiben. Így 1971. októberéig az 1949 őszén a Kínához tartozó Tajvan szigetére menekült Csang Kaj-sek Kuomintang kormányának delegátusai képviselték Kínát az ENSZ-ben, annak Biztonsági Tanácsában és valamennyi szakosított szervezetében, a *de facto* nem létező „Kínai Köztársaság” képviselőiként. Ettől függetlenül, az USA kormánya az 1950-es évek elejétől kezdődően – egyes helyi háborúk és nemzetközi konfliktusok megszüntetése érdekében – nem hivatalosan tárgyalni volt kénytelen a KNK képviselőivel, az 1960-as években pedig rendszeressé váltak az amerikai és a kínai nagykövetek közötti nem hivatalos találkozók és tárgyalások is.

A két ország politikai vezetése részéről a kapcsolatok normalizálása irányába mutató első jelek és lépések 1960-as évek végére és az 1970-es évek elejére nyúlnak vissza. 1969-ben az akkori új amerikai elnök, Richard Nixon nyilvánosan bejelentette azt a szándékát, hogy javítani kíván az USA Kínához fűződő viszonyán. Ebben nem kis szerepet játszott az a tény, hogy miközben az Egyesült Államok egyre nagyobb mértékben involválódott a vietnami háborúba, a vietnamiakat támogató két fő tényező: a KNK és a Szovjetunió között fennálló ideológiai és politikai ellentétek 1969 folyamán a kínai-szovjet határ több pontján már fegyveres összecsapásokat is eredményeztek. Az amerikai fél a Kínához fűződő viszonyának javításával mindenekelőtt ezeket az ellentéteket szeretne volna kihasználni, mégpedig abban az irányban, hogy rávegye a KNK vezetőit a Vietnamba irányuló szovjet fegyverszállítások korlátozásá-

ra. A kínai fél – döntően belpolitikai okok miatt – csak 1970-ben szánta el magát a pozitív válaszcímre, amikor is Mao Ce-tung közvetítőkön keresztül azt üzenté Nixonnak, hogy szívesen találkozna vele „akár turistaként, akár az Egyesült Államok elnökeként” Pekingben. 1969 tavaszán, a Japánban megrendezett asztalitenisz világbajnokságon résztvevő amerikai asztalitenisz-csapatot meghívták egy Kínában teendő „bemutató” látogatásra, ahol – Kissinger szavaival élve – „káprázatos fogadtatásban” részesítették őket. Csou En-laj miniszterelnök személyesen is fogadta az amerikai sportolókat. Ez az esemény „pingpong diplomácia” néven került be a XX. század diplomáciatörténetébe. Ezt követően az események felgyorsultak.

1971 júliusában Henry Kissinger, Nixon elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója a pakisztáni Iszlamabadból titokban Pekingbe repült, hogy háromnapos előzetes tanácskozást folytasson Csou En-laj kínai miniszterelnökkel és a kínai külügyminisztérium vezetőivel az amerikai elnök kínai látogatásának tartalmi előkészítéséről. Az erről szóló későbbi bejelentés erősen meglepte a nemzetközi közvéleményt, Kínában pedig újabb belpolitikai válsághoz vezetett (az ún. „Lin Piao ügy”). A diplomáciai csatornákon folytatott további előkészítő lépések és egyeztetések után, Nixon látogatásának az időpontját Kissinger második – ezúttal a sajtónak már előzetesen bejelentett – pekingi útja alkalmával véglegesítették, amelyre 1971 októberében került sor. Az amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadójának ez utóbbi pekingi tárgyalásai időben egybeestek az ENSZ közgyűlésének Kína törvényes képviselőtéről folytatott vitájával, ami – mint már említettem – az október 25.-én megtartott szavazáson a KNK javára dőlt el, 76 igen szavazattal, 35 nem ellenében és 15 tartózkodás mellett. Ez az eredmény aligha született volna meg, ha az egyes országok képviselői nem tudták volna, hogy az amerikai „nem” szavazat időpontjában az USA elnökének nemzetbiztonsági főtanácsadója épp Pekingben tárgyal Nixon elnök közelgő kínai látogatásáról.

Ilyen előzmények után került sor 1972. február 21. és 28. között Richard Nixon – az amerikai elnökök közül elsőként tett – KNK-beli látogatására, aminek a jelentőségét a kínai vezetés mind a mai napig igen nagyra értékeli. (Az elmúlt évtizedekben ezt azzal is igyekeztek kifejezésre juttatni, hogy a „Watergate ügy” miatt lemondásra kényszerült ex-elnököt azóta többször is meghívták a KNK-ba „magánlátogatásra”.) Megérkezése után Nixont elsőként az egészségi állapotát tekintve már erősen megrokkant Mao Ce-tung fogadta, de komolyabb tárgyalásokat nem folytatott vele. Az amerikai elnök tényleges tárgyalópartnere Csou En-laj miniszterelnök volt, akivel sorra vették mindazokat a témákat, amelyeket a látogatás végén, február 28.-án kiadott nevezetes *sanghaji kommuniké*ben foglaltak össze. A kommunikében közös véleményként szögezték le, hogy egyik fél sem törekszik hegemoniára az ázsiai csendes-óceáni térségben, ellenzik más országok vagy ország-csoportok ilyen irányú törekvéseit, illetve nem vesznek részt a másik fél ellen irányuló egyezményekben. Elutasítják a nagy országok összejátszását más országok ellen, továbbá azt is, hogy a nagy országok a világot befolyási, illetve érdekövezetekre osszák fel. Közös érdekként hangsúlyozták a két ország viszonyának normalizálását, külön kiemelve e tekintetben a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, valamint a sokoldalú érintkezés fejlesztésének a jelentőségét, a tudomány és a kultúra területétől a sportig és az újságírásig. A KNK számára elsőrendű fontosságú, s ezért kiemelten kezelt *tajvani kérdés*ről nem sikerült közös álláspontra jutniuk. Ennek kapcsán a

kínai fél kifejtette, hogy ebben látja a két ország kapcsolatai normalizálásának fő akadályát. Kínai részről megismételték azt az ismert álláspontot, hogy Tajvan Kína elidegeníthetetlen része, egyik tartománya, „felszabadítása” kizárólag Kína belügye, s ezért onnan ki kell vonni az amerikai haderőt. Leszögezték, hogy Kína továbbra is szembeszáll minden olyan kísérlettel, amely „két Kína”, „egy Kína, két kormány” vagy „független Tajvan” létrehozására irányul. Az amerikai álláspontot mintaszerű diplomáciai kétértelműsége, ugyanakkor a KNK számára győzelemmel felérő állásfoglalása miatt érdemes szó szerint idézni: „az Egyesült Államok tudomásul veszi, hogy a Tajvani-szoros két oldalán élő valamennyi kínainak az a véleménye, hogy csak egyetlen Kína létezik és hogy Tajvan Kína része. Az Egyesült Államok nem vonja kétségbe ezt az álláspontot. Ismét leszögezi érdekeltségét abban, hogy a tajvani kérdést maguk a kínaiak békésen rendezzék. E távlatot szem előtt tartva megerősíti, hogy a végső cél minden amerikai fegyveres erő és katonai berendezés visszavonása Tajvanról.”¹

Nixon kínai látogatásának és a sanghaji kommuniké közzétételének a legnagyobb hozadéka a kínai fél számára az volt, hogy lehetővé tette a KNK kapcsolatainak gyors ütemű normalizálását az USA-val szövetséges fejlett és fejlődő tőkés országokkal. Az első áttörés a kínai-japán kapcsolatokban következett be, *Tanaka Kakuei* japán miniszterelnök 1972 szeptemberében tett kínai látogatása és tárgyalásai alkalmával. A látogatás végén kiadott közös közleményben nemcsak az 1937 óta fennálló hadiállapot megszűnését jelentették be, hanem a diplomáciai kapcsolatok felvételét is. Ezt követően ugrásszerűen megnőtt a KNK-t diplomáciailag is elismerő – s ebből következően a tajvani „Kínai Köztársasággal” a hivatalos államközi kapcsolatokat megszakító – fejlett és fejlődő tőkés országok száma. Bár az USA-val a diplomáciai kapcsolatok felvételére hivatalosan csak 1979. január 1-jén került sor, Henry Kissinger 1973. februári újabb látogatása alkalmával Pekingben és Washingtonban „összekötő irodák” („liason office”) kölcsönös felállításában és megnyitásban állapodtak meg, amelyek ténylegesen a diplomáciai képviseltekével azonos funkciókat láttak el.

Nixon kínai látogatását – egyes várakozásokkal ellentétben – *nem követte gyors és látványos javulás* az amerikai-kínai kapcsolatokban. Ebben – mindkét oldalon – közrejátszottak bel- és külpolitikai okok egyaránt. Nixon 1972 májusában – szintén kapcsolatjavítási szándékkal – a Szovjetuniót is felkereste, ami a KNK vezetőinek természetesen nem tetszett, s ezért nem is mondtak le az amerikaiak ellen harcoló Vietnám támogatásáról, sőt még fokozták is azt. Kínában a szélsőbalos káderek Mao Ce-tung és Csou En-laj egészségi állapotának a romlását a „kulturális forradalom” újabb hullámának a beindítására igyekeztek kihasználni, ami természetesen nem kedvezett az USA-val, mint vezető imperialista hatalommal folytatandó tárgyalásoknak és érintkezéseknek. Nixon figyelmét viszont – újraválasztása után – a váratlanul kirobbanó Watergate-botrány belpolitikai csatározásai kötötték le, ami végül is 1974 augusztusában az elnök lemondásához vezetett. Közben, az Egyesült Államok és Észak-Vietnám magas rangú kormánytisztviselői között közvetlenül folyó tárgyalások és az ezek

¹ A sanghaji kommuniké teljes szövege magyarul is megtalálható Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982 c. könyvében. KJK - Gondolat Kiadó, Budapest 1985. 472–475. old. A fenti idézet is onnan van.

eredményeként 1973. január 27.-én, Genfben aláírt fegyvernugvási egyezmény ellenére a vietnámi háború tovább folytatódott, s csak – két és egynegyed évvel később – Saigon elfoglalásával, az amerikai és a dél-vietnámi erők totális vereségével ért véget. Gerald Ford amerikai elnök már e vereséget követően, 1975 decemberének elején látogatott Kínába, ahol azonban a válságos belpolitikai helyzet, valamint a halálán lévő Csou En-laj és a súlyosan beteg Mao Ce-tung egyre romló egészségi állapota miatt érdemi tanácskozásokat már nem folytathatott.

Újabb közeledésre és kétoldalú tanácskozásokra csak két és fél évvel később, 1978 tavaszán került sor, amikor a Mao halála utáni hatalmi harcokból a Kínai Kommunista Párt (KKP) vezetésének Teng Hsziao-ping köré tömörülő pragmatista szárnya látszott győztesként kikerülni. Ez a szárny – saját pozíciójának erősítése érdekében is – 1978 folyamán nagy erőfeszítéseket tett a fejlett tőkés világ nagy erőcentrumaival (USA, Japán, EGK) létrejött kapcsolatok kiszélesítése, továbbá e kapcsolatok elveinek és normáinak nemzetközi szerződésekben, illetve kétoldalú megállapodásokban történő rögzítése érdekében. Ennek keretében került sor 1978 áprilisában *általános kereskedelmi szerződés* aláírására az EGK brüsszeli központjával, augusztusban *béke- és barátsági szerződés* megkötésére Japánnal, decemberben pedig *a KNK és az USA közötti kölcsönös és feltétel nélküli diplomáciai elismerés* bejelentésére, amelynek nyomán a két, évtizedeken át ellenséges viszonyban álló nagyhatalom közötti kapcsolatok 1979. január 1-jétől teljes értékű és minden tekintetben normalizált államközi kapcsolatokká váltak. Ugyanakkor a Szovjetunió irányában a megbékélés legcsekélyebb jelei sem látszottak, sőt – éppen ellenkezőleg – Teng Hsziao-ping 1979. januári amerikai látogatása és Jimmy Carter elnök nemzetvédelmi főtanácsadója, *Zbigniew Brzezinski* kínai látogatásai nyomán egy szovjetellenes amerikai-kínai stratégiai együttműködés körvonalai látszottak kibontakozni. E kibontakozó stratégiai együttműködés szerves részét képezte a Kína által 1979 tavaszán Vietnam „megbüntetése” céljából végrehajtott, néhány hetes „korlátozott határháború” (a népirtó Pol Pot-rendszer megdöntéséhez nyújtott vietnámi katonai segítség miatt), majd az 1979 végén bekövetkezett afganisztáni szovjet beavatkozás közös elítélése.

Az amerikai-kínai stratégiai együttműködéshez fűzött kínai reményeket azonban viszonylag hamar szertefoszlatta az a tény, hogy Carter elnök – alig néhány hónappal a KNK diplomáciai elismerése után – 1979 áprilisában aláírta a *Tajvani kapcsolatokról szóló törvényt (Taiwan Relation Act)*. Ebben – a többi között – leszögezték, hogy az Egyesült Államok a jövőben is Tajvan rendelkezésére fogja bocsátani mindazokat a védelmi eszközöket, amelyek szükségesek a sziget önvédelmi képességének a fenntartásához. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a KKP vezetése – hosszas mérlegelés és időnként éles viták után – a párt 1982 szeptemberében megtartott, XII. országos kongresszusán a Kína nemzeti érdekeiből kiinduló, minden irányban nyitott, békés, önálló és független külpolitikát jelölte meg a KNK hosszú távú, stratégiai irányvonalául. A kongresszusi beszámolóban külön is hangsúlyozták, hogy Kína független ország, nem függ egyetlen nagyhatalomtól vagy állam-csoportosulástól sem, s függetlenségét a jövőben is meg fogja őrizni. Ugyanakkor arra is rámutattak, hogy a békés egymás mellett élés öt alapelveinek megfelelően, Kína hajlandó kapcsolatait és együttműködését a világ valamennyi országával fejleszteni, beleértve a szocialista országokat is. A Szovjetunióval való kapcsolatok normalizálása te-

rén akkor még különböző politikai feltételeket támasztottak, s ezért erre csak 1989 tavaszán, Gorbacsov pekingi látogatása alkalmával került sor. Magyarország esetében államközi szinten ez már jóval előbb, 1984-ben – Marjai József miniszterelnök-helyettes kínai látogatásával – megkezdődött, 1987-ben pedig Csoo Ce-jang és Kádár János kölcsönös látogatásai alkalmával pártvonalon is befejeződött.

Az amerikai-kínai kapcsolatok fejlődése az 1980-as években mindenekelőtt *a kétoldalú kereskedelmi forgalom viszonylag gyors növekedésében* mutatkozott meg. 1981 és 1990 között az összforgalom folyóáras értékösszege közel két és félszeresére emelkedett, az 1980. évi 4,8 milliárd dollárról 11,8 milliárd dollárra, miközben a KNK teljes külkereskedelmi forgalma csak alig több mint kétszeresére nőtt. Ezen belül a KNK USA-ba irányuló exportja kevesebb mint 1 milliárd dollárról közel 5,2 milliárd dollárra, azaz csaknem 5,3-szorosára nőtt, az onnan származó importja pedig 3,8 milliárd dollárról 6,6 milliárd dollárra, ami viszont csak 1,7-szeres növekedésnek felel meg. Ennek ellenére, a KNK külkereskedelmi forgalmából való 11,8%-os részesedésével 1990-ben az USA – Hongkong és Japán után – Kína harmadik legjelentősebb kereskedelmi partnere lett. Az 1980-as években a felső szintű politikai kapcsolatok viszonylag zavartalanul fejlődtek. 1984 januárjában Csoo Ce-jang kínai miniszterelnök látogatott az USA-ba, amit még az év áprilisának végén Ronald Reagan amerikai elnök kínai látogatása követett. Reagan elnök e látogatását 1985 júliusában Li Hszien-nien kínai államelnök viszonzta. Ezt követően már csak 1989 februárjában került sor újabb elnöki látogatásra, George Bush személyében, akit a kínai vezetők régi ismerősként és barátként fogadtak, miután 1974–75-ben ő volt a pekingi „összekötő iroda” vezetője.

Az 1990-es évek elején azonban számottevő nehézséget, sőt visszaesést eredményezett az amerikai-kínai kapcsolatok alakulásában az USA kormányának az a politikája, amely az 1989. június 4.-i Tienanmen téri véres incidens után – az emberi szabadságjogok durva megsértése címén – megpróbálta a KNK-t nemzetközileg elszigetelni. Az évtized közepétől viszont egyes tajvani politikai pártok függetlenségi törekvéseinek hallgatóságos vagy éppen tevékeny támogatásával tették kétségessé a KNK vezetői számára az amerikai kormánykörök szavahihetőségét és az amerikai-kínai kapcsolatok javítására tett ígéreteik őszinteségét. Ennek ellenére – részben a mindkét felet érintő multilaterális együttműködési szervezetek üléseinek köszönhetően – a két ország első számú vezetői közötti személyes találkozások egyre gyakoribbá váltak. 1993 és 1997 között Csiang Ce-min kínai államelnök és pártfőtitkár informálisan négyszer is találkozott Bill Clinton amerikai elnökkel az Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (APEC) különböző országokban megtartott csúcsertekezletein, illetve az ENSZ megalakulásának 50. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi ülésen. Csiang Ce-min 1997. október 26. és november 2. között tett hivatalos látogatást az Egyesült Államokban, miután Bill Clinton májusban bejelentette, hogy a „legnagyobb kedvezmény” megadását a továbbiakban nem kötik össze az emberi jogok kínai helyzetének évenkénti vizsgálatával. Ezt követően Clinton elnök 1998 júniusában először fogalmazta meg az USA Tajvan-politikájának „három nem” elvét, amely jelentős mértékben korlátozta a tajvani kormányzat mozgásterét. Ennek értelmében az Egyesült Államok nemet mond Tajvan függetlenségére, nemet mond a „két Kína” és az „egy Kína, egy Tajvan” elvre, továbbá nemet mond Tajvan tagságára olyan nemzetközi szervezetek-

ben, amelyekben a tagság feltétele az önálló államiság létezése. Bill Clinton azonban nyolc éves elnökségi ideje alatt egyszer sem látogatott el hivatalosan a KNK-ba. Sőt, Csiang Ce-min látogatása idején azt is megengedte magának, hogy a közös sajtókonferencián az összegyűlt újságírók előtt a vendégéhez fordulva kijelentse: „Ön a történelem rossz oldalán van”. 1999 áprilisában Csu Zsung-csi kínai miniszterelnök utazott hivatalos látogatásra az USA-ba.

A KNK kereskedelmi partnerei sorában az USA az 1980-as évek végére elért harmadik helyét az 1990-es évek első felében is megőrizte, 2000-re pedig – az 1997. évi országegyesítés után Hongkong harmadik helyre való visszaszorulásával – Japán után a második helyre lépett elő. A kétoldalú kereskedelmi forgalom folyóáras összértéke az 1990. évi közel 11,8 milliárd dollárról 2000-re 92,7 milliárd dollárra emelkedett, ezen belül a kínai export 5,2 milliárd dollárról 52,1 milliárd dollárra, a kínai import pedig 6,6 milliárd dollárról 22,4 milliárd dollárra. Ezeknek a folyóáras értékeknek a növekedési arányai – az USA-dollár számottevő leértékelődése és a kínai népi valuta (*renminbi* = *RMB*) felértékelődése miatt – az 1990-es évekre vonatkozóan már kevésbé tükrözik a forgalom volumenének tényleges növekedését, de az export- és az importadatok növekvő különbségei jól tükrözik a kétoldalú forgalom egyre nagyobb mértékű kiegyensúlyozatlanságát.

A KNK gazdasági fejlődése és műszaki korszerűsödése, valamint a foglalkoztatási gondok enyhítése szempontjából oly jelentős *külföldi közvetlen befektetések* (*Foreign Direct Investment* = *FDI*) terén az Egyesült Államok multinacionális cégei 1997-ig jelentősen elmaradtak a hongkongi, tajvani, dél-koreai, szingapúri cégek és az Európai Unió (EU) országok cégeinek befektetéseéhez képest, s ez irányú tevékenységük jobbára csak a délkelet-ázsiai valutaválság lecsendesedése után élénkült meg. Ebben nagy szerepet játszott az a tény és az a tapasztalat, hogy e válságot mindenekelőtt a KNK áldozatoktól sem visszariadó pénzügyi politikája eredményeként, lényegében regionális szinten sikerült megoldani, az IMF és a Világbank jelentősebb segítsége nélkül. Az Egyesült Államok gazdasági, pénzügyi és politikai vezetői valójában csak ezt követően döbrentek rá arra, hogy az ezredforduló után Kínával már nemcsak mint regionális hatalommal kell számolniuk, hanem mint az USA egyedüli szuperhatalmi pozícióját megkérdőjelező és veszélyeztető *világhatalommal* is.

A KÖZELMÚLTRÓL ÉS A JELENRŐL

Kína a világ leggyorsabban és legdinamikusabban fejlődő országaként lépett be a 21. századba. Az előző két évtized gazdaságfejlesztési és modernizációs stratégiai célját – az 1980. évi bruttó nemzeti termék volumenének a megnégyszerezését 2000-re – nemcsak elérték, de messze túl is teljesítették. A bruttó hazai termék (GDP) volume – az 1980. évi szinthez képest – 2000-re 6,37-szeresére növekedett, azaz húsz év alatt éves átlagban 9,7%-kal nőtt. Ez azt jelenti, hogy még az egy főre eső GDP volume is csaknem ötszöröse volt az 1980. évinek, vagyis éves átlagban még ez a volumen is 8,3%-os növekedést mutatott. Az egy főre jutó GDP 2000-ben – folyó áron – 7084 jüant tett ki, ami az adott év hivatalos árfolyamán (1 USD = 8,28 RMB) átszámítva 856 dollárnak felelt meg.² Azóta Kínában ismét lezárult egy öt éves idő-

szak, a 10. ötéves terv időszaka, amelyben az ország gazdasági teljesítménye évente átlagosan 8,9%-kal nőtt. A GDP folyóáras összege 2005-ben már 18 230 milliárd jüant tett ki, ez az adott év hivatalos árfolyamán (1 USD = 8,07 RMB) átszámítva 2260 milliárd dollárnak felelt meg. Ezzel Kína – még e messze nem reális, leértékelő átszámítás alapján mérve is – a GDP-ben mért gazdasági összteljesítmény tekintetében 2005-ben már megelőzte Franciaországot és az Egyesült Királyságot, és a negyedik helyre zárkozott fel, az Egyesült Államok, Japán és Németország mögött. 2006-ban pedig a GDP volumenének 10,7%-os növekedésével már Németország gazdasági teljesítményét is felülmúlta. Ennek megfelelően az egy főre eső GDP összege 2005-ben és 2006-ban az adott évre jellemző hivatalos valutakurzuson 1730 és 2000 dollár, vásárlóerő-paritáson számolva pedig 5170, illetve 5700 dollár volt.

Az elmúlt 5–6 évben Kína a legnagyobb sikereket a külkereskedelem fejlesztése terén érte el. Kína jelenleg már a világ harmadik legnagyobb külkereskedelmi forgalmat lebonyolító országa, az Egyesült Államok és Japán után, miután 2006-ban Németországot is megelőzte. Nem végleges adatok szerint a KNK külkereskedelmi összforgalma 2006-ban 23,8 (ezen belül az export 27,2, az import pedig 20) százalékkal nőtt, s nagyságrendje folyóáron 1760,1 milliárd dollárt tett ki. Ennél nagyobb arányú – 37,1 és 35,7 (export 34,5 és 35,4, import 39,9 és 36) százalékos – növekedést Kína csak a Világkereskedelmi Szervezetbe (WTO) való felvételét követő második és harmadik évben, 2003-ban és 2004-ben ért el, nem utolsó sorban az USA-hoz fűződő kapcsolatának javulása révén.

A kínai-amerikai kapcsolatok kedvező alakulása George W. Bush elnöksége alatt következett be, főként a KNK kormánya által a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően elfoglalt, a nemzetközi terrorizmust határozottan elítélő álláspontja következtében. Jórészt ennek tudható be az is, hogy az USA kormánya – 17 évi ellenállás után – 2001 novemberében hozzájárult ahhoz, hogy a KNK-t felvegyék a GATT-utód WTO-ba, noha az amerikai törvényhozók körében még mind a mai napig sokan vannak olyanok, akik ezt elhibázott lépésnek tartják, mivel a kínai gazdaságot nem tekintik a nemzetközi kereskedelem írott és íratlan szabályait betartó piacgazdaságnak. George W. Bush – az Egyesült Államok elnökeként – 2002 februárjában, Nixon elnök történelmi jelentőségű látogatásának 30. évfordulóján látogatott el először Kínába. Kínai részről még ugyanazon év májusában – az államelnöki és pártfőtitkári poszt várományosaként – Hu Csin-tao alelnök viszonzta ezt a látogatást, és tárgyalásokat folytatott az amerikai elnökkel. 2003 decemberében Ven Csia-pao kínai miniszterelnök tett hivatalos látogatást az USA-ban, amelynek során Bush elnökkel megállapodtak az egészséges és fenntartható kínai-amerikai gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok megőrzésének öt alapelveiben. 2005. augusztus 1-jén Taj Ping-kuo és Robert Zoellick külügyminiszter-helyettesek Pekingben megtartották a kínai-amerikai stratégiai párbeszéd (Sino-U.S. Strategic Dia-

2 Itt jegyzem meg, hogy a hivatalos árfolyamon átszámított dollárértékek nem tükrözik az abban kifejezett jövedelmek tényleges kínai vásárlóértékét. Ezért a Világbank szakértői a reálisabb nemzetközi összehasonlítás céljából országonként és évenként eltérő, ún. vásárlóerő-paritást (Purchase Power Parity = PPP) dolgoztak ki, amely szerint Kína esetében az egy főre eső GDP összege már 1995-ben 2500 dollár volt, így – az öt év alatt elért 42%-os volumennövekedést figyelembe véve – 2000-ben már több mint 3500 dollárt tett ki. Egyébként a Kínáról készült elemzéseiben a kínai gazdasági teljesítmény dollárra történő átszámításánál a CIA is a PPP együtthatót alkalmazza.

logue) első fordulóját. Ugyanezen év szeptemberében az ENSZ megalapításának 60. évfordulója kapcsán találkozott ismét George W. Bush és Hu Csin-tao, amikor is megállapodtak, hogy mindent meg fognak tenni annak érdekében, hogy előmozdítsák a két ország közötti kölcsönös bizalmat és a konstruktív együttműködési kapcsolatok fejlesztését. Ezt követően, 2005. november 19-e és 21-e között, Bush elnök újabb hivatalos látogatást tett Kínában, december 7-én és 8-án pedig megtartották Washingtonban a kínai-amerikai stratégiai párbeszéd második fordulóját. 2006 áprilisában Hu Csin-tao viszonzta Bush elnök látogatását. Beszédében, amelyet „Kína és az Egyesült Államok közötti sokoldalú konstruktív együttműködési kapcsolatok elősegítése” címen tartott, Hu hat pontból álló javaslatot tett a kínai-amerikai kapcsolatok fejlesztésére. 2006. november 8-án Pekingben sor került a stratégiai párbeszéd harmadik fordulójára, decemberben pedig a gazdasági stratégiai párbeszéd (China-U.S. Strategic Economic Dialogue) első fordulójára.

A kétoldalú kínai-amerikai kereskedelmi forgalom 2002-ben haladta meg először a 100 milliárd dolláros nagyságrendet, 74,3 milliárd dollárt kitevő kínai export és 30,8 milliárd dollárt kitevő kínai import mellett, ami e relációban 43,5 milliárd dollár aktívumot jelentett Kína számára. A forgalom dinamikus növekedésével párhuzamosan ennek az aktívumnak a nagysága is évről évre nőtt. 2003-ban az összforgalom folyóáras értéke 136,4 milliárd dollárra, 2004-ben 185,3 milliárd dollárra, 2005-ben pedig 230,9 milliárd dollárra emelkedett, 58,6, 80,2 és 114,2 milliárd dolláros kínai aktívum mellett. Az amerikai statisztikák még ennél is nagyobb értékű forgalmat és nagyobb arányú kínai aktívumot mutatnak ki, mivel a hongkongi és tajvani cégek által exportált, de Kína területén előállított termékek értékét is Kínából történő behozatalként számolják el. 2006-ban az összforgalom 262,7 milliárd dollár volt, 203,5 milliárd dollár összegű kínai export és 59,2 milliárd dollár összegű kínai import mellett. Ez azt jelenti, hogy a KNK aktívuma a múlt évben is jelentősen emelkedett, s 144,3 milliárd dollárt tett ki. Ez az egyelőre megfordíthatatlannak látszó tendencia rendkívüli módon nyugtalanítja az USA törvényhozóit és kormányköreit, s ezért különböző – nem egy esetben a WTO előírásainak is ellentmondó – kereskedelmi korlátozások (behozatali tilalom, dömpingvám, mennyiségi korlátozások stb.) bevezetését, továbbá a szerintük legkevesebb 30–40%-kal alulértékelt kínai valuta, az RMB felértékelését sürgetik. Különösen veszélyesnek ítélik, hogy a KNK ennek az egyre növekvő aktívumnak köszönhetően a világ legnagyobb valutatartalékát halmozta fel, amelynek nagyságrendje 2006-ban már meghaladta az 1000 milliárd dollárt. Mégpedig elsősorban azért, mert ennek a hatalmas összegnek több mint a felét (egyész amerikai szakértők szerint közel 80%-át) a kínai bankok és cégek amerikai államkötvényekbe és más amerikai értékpapírokba fektették be. Ennek eredményeként az Egyesült Államok pénzügyileg – mind fiskális, mind pedig monetáris tekintetben – függővé és sebezhetővé vált Kínától, nem is beszélve az olcsó kínai áruk tömeges beözönlése okozta gazdasági és foglalkoztatási nehézségekről. Ezzel egyidejűleg, a japán, dél-koreai és nyugat-európai cégekhez hasonlóan, ma már egyes tőkeerős kínai cégek is közvetlen befektetőként jelennek meg az amerikai tőkepiacon, felvásárolják a csődbe jutott vagy a csőd szélén álló amerikai vállalatokat, s ezáltal is bővítik exportlehetőségeiket.

Az ezredforduló után már az amerikai multinacionális cégek és vállalatok is nagyobb érdeklődést mutattak a Kínában történő közvetlen befektetések iránt, különösen a magasabb technológiai színvonalat képviselő, de munkaigényes összeszerelést igénylő termékek gyártása területén. Ennek ellenére a 2005-ben ténylegesen befektetett 53 milliárd dollár nagyságrendű FDI-ből az amerikai cégek csak alig 5% erejéig részesedtek, miközben a KNK külkereskedelmi összforgalmából való részesedésük abban az évben 15% körül volt. Összehasonlításként: Japán esetében ez a két arány 10,8% és 13%, Hongkong esetében 29,8% és 9,6%, Dél-Korea esetében 8,6% és 7,8%, Tajvan esetében 3,6% és 6,9%, az EU tagországok esetében pedig 8,6% és 15,3% volt. Ez az összehasonlítás jól mutatja, hogy az amerikai cégek még az európai és a tajvani cégeknél is óvatosabbak a Kínába irányuló közvetlen befektetések terén, mivel az előbbieket esetében a két részesedés különbsége 1 : 3, míg az utóbbi két relációban csak 1 : 1,7, illetve 1 : 1,9 arányt mutat. Tajvan esetében azt a körülményt is számításba kell venni, hogy az ottani kormányzat politikai megfontolásokból minden módon és minden eszközzel fékezni igyekszik a szárazföldi Kínába irányuló befektetéseket, éppúgy, mint az onnan származó importot. Az Egyesült Államok esetében a politikai megfontolásokból adódó kereskedelmi és pénzügyi korlátozó intézkedéseket nem könnyű meghozni és érvényre juttatni, mivel ehhez nemcsak a kongresszusi és a szenátusi szavazatok többségének a megszerzésére van szükség, hanem a legtöbb esetben elnöki jóváhagyásra is. Ezért az amerikai kongresszus 2001-ben felállított egy *Egyesült Államok-Kína Gazdasági és Biztonsági Vizsgáló Bizottságot* (*U. S.-China Economic and Security Review Commission = USCC*), amely szakértők bevonásával nyolc témakörben évente több meghallgatást tart, s ezek alapján egy terjedelmes éves jelentést (Annual Report) készít a kongresszus tagjai számára. A nyolc témakör eredeti - angol nyelvű - megnevezése a következő: 1. Proliferation Practices; 2. Economic Transfer; 3. Energy; 4. United States Capital Markets; 5. Regional Economic and Security Impacts; 6. United States-China Bilateral Programs; 7. World Trade Organization Compliance; 8. Freedom of Expression. A meghallgatások és az éves beszámolók írásos anyagai teljes egészükben hozzáférhetők a vizsgálóbizottság honlapján (<http://www.uscc.gov/>).

A legutóbbi, 2007. február 1-jén és 2.-án megtartott meghallgatás írásos anyaga it áttekintve megállapítható, hogy az amerikai-kínai kapcsolatok jelenlegi helyzetének a megítélésében meglehetősen nagy különbségek mutatkoztak a bizottság egyes tagjai és a meghallgatott szakértők között. A kétnapos meghallgatáson összesen 20 felszólalás hangzott el, amelyek közül 17 felszólalás szövegét teljes terjedelmében közzétették. Ez utóbbiak közül mindössze 7 volt olyan, amely többé-kevésbé derűlátóan ítélte meg a helyzetet, s objektív elemzésre törekedett. A fennmaradó 10 felszólalásból 6 erősen negatív, 4 pedig nagyjából negatív volt. A legnegatívabb felszólalások a szenátorok, a gazdasági és katonai szakértők részéről hangzottak el, akik nem fukarkodtak a Bush-adminisztráció Kína-politikájának a bírálatával sem. A pozitív hangvételű felszólalók szinte kizárólag az egyetemi Kínaszakértők és politológus történészek soraiból kerültek ki, kivéve egy energiaszakértőt, aki a washingtoni International Energy Cooperation nevű intézmény egyik vezető beosztású tisztviselője.

A demokrácia és szabadság idealizált eszméi, illetve az antikommunizmus szellemében nevelkedett és szocializálódott amerikai politikusok és szakértők

túlnyomó többsége nem tud mit kezdeni azzal a ténnyel, hogy a „kommunista” Kína az elmúlt fél évszázad alatt nemcsak hogy nem omlott össze, de a legutóbbi másfél évtizedben a KKP egypárti és tekintélyelvű vezetésével a világ legdinamikusabban fejlődő és elképesztő ütemben modernizálódó nagyhatalmává vált. Kína gazdasági, kereskedelmi, műszaki-tudományos teljesítménye és pénzügyi ereje – vásárlóerő-paritáson mérve – szerintük ma már a második helyet foglalja el a világ országainak ranglistáján, ami minden korábbinál nagyobb kihívást jelent az Egyesült Államok számára. Egyesek ezt a kihívást az USA által a XX. század végére elért, egyedüli szuperhatalmi pozíciója elleni közvetlen fenyegetésként fogják fel, s ezért a Kínához fűződő viszonyt, valamint a Kínával való együttműködést széles értelemben vett nemzetbiztonsági kérdésnek tekintik.

Ezek a politikusok és szakértők mindenekelőtt túlhangsúlyozzák azt a tényt, hogy az utóbbi években Kína a gazdaság növekedését meghaladó ütemben növeli katonai kiadásait, holott ezek abszolút értékben – hivatalos árfolyamon számítva – az USA katonai kiadásainak csak alig egytizedét teszik ki, de a CIA számításai alapján sem érik el a 100 milliárd dollárt. Emellett Kínának határain kívül sehol sincsenek katonai támaszpontjai, s az ENSZ Biztonsági Tanácsának a felkérésére is csak az utóbbi években vállalt – viszonylag kis létszámú katonai egységekkel – békefenntartó feladatokat. A legutóbbi meghallgatáson élénk visszhangot váltott ki az a hír, hogy január végén az egyik használhatatlanná vált kínai meteorológiai műholdat a hadsereg rakétával semmisítette meg. Ezt ugyanis sokan úgy interpretálták, hogy Kína a fegyverkezést a világűrre is ki akarja terjeszteni. Gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi téren a Kínával szembeni vádak nem új keletűek. Ezek között szerepel a kínai áruk versenyképességét törvénytelen eszközökkel növelő és fenntartó állami gazdaságpolitika, amely dotálja a veszteséges vállalatokat, eltűri a szellemi tulajdonjog megsértését, széles körben alkalmazza a börtön- vagy a kellően meg nem fizetett munkát, korlátozza a külföldi áruk és szolgáltatások behozatalát és a kínai piacon való versenyét, továbbá a kínai valuta árfolyamának manipulálásával súlyos károkat okoz kereskedelmi partnereinek. Egyesek az USA gazdasági és biztonsági érdekei ellen irányuló támadásként tüntették fel azt a tényt, hogy Kína nyersanyag-beszerező piaci kiszélesítése céljából az utóbbi években egyre szorosabbra fűzi kapcsolatait olyan afrikai és latin-amerikai országokkal, amelyek szembefordultak az amerikai kormány politikájával. A Kínával szembeni vádak harmadik csoportja politikai és ideológiai természetű problémákhoz kapcsolódik, és általában a demokrácia és az emberi szabadságjogok érvényesülésének a hiányát vagy korlátozását veti a kínai kormány szemére, kezdve a KKP-től független politikai pártok és szakszervezetek létrehozásának tilalmától, a gyülekezési, a szervezkedési, a szólás- és vallásszabadság korlátozásán át, egészen a média és az internet-használat hatósági ellenőrzéséig.

Ezekkel a negatív jellegű megnyilvánulásokkal szemben a józanabb és az amerikai-kínai kapcsolatok helyzetének objektív mérlegelésére törekvő felszólalók Kínát – Bush elnök szavait idézve – „felelősségteljes partnernek” („responsible stakeholder”) tekintik, amely ugyancsak saját nemzeti érdekeiből kiindulva, és azokat mindenkor szem előtt tartva igyekszik a nemzetközi problémák megoldásához hozzájárulni és a társadalmi-gazdasági fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges békés nemzetközi környezetet biztosítani. Ennek a szándékának Kína

az elmúlt években számos meggyőző jelét adta, mind az ENSZ Biztonsági Tanácsában, mind pedig a különböző multilaterális és bilaterális tanácskozásokon tanúsított magatartása és állásfoglalásai révén. Erre a nemzetközi terrorizmus, a különböző bilateláris konfliktusok, az észak-koreai és az iráni atomfegyvergyártás, a szudáni, burmai és libanoni polgárháború kérdéseiben elfoglalt kínai álláspontot hozták fel példaként. E felszólalók közül néhányan azt is természetesnek tartották, hogy a Föld legnépesebb és az egyik legrégebbi civilizációval rendelkező országa a világ legnagyobb és legerősebb hatalmává kíván fejlődni. Kína azonban ennek a fejlődési folyamatnak még csak a kezdetén tart. Az Egyesült Államoknak is közel száz év kellett ahhoz, hogy a XX. század végére a világ egyedüli superhatalmává váljon. Az USA-ra nézve ez a kínai törekvés csak abban az esetben jelenthet közvetlen veszélyt, ha a világfejlődésnek ezt a természetes trendjét nem veszi figyelembe, s nem együttműködni, hanem konfrontálódni akar Kínával. Tudomásul kell venni, hogy a globalizálódó világunkban több olyan feltörekvő nemzet és a zsidó-keresztény civilizációtól eltérő civilizáció van, amelyek viszonylag gyors felemelkedésének feltételeit épp a globalizáció folyamata teremti meg, s hogy ezek globális nagyhatalommá válásuk után is minden bizonnyal meg fogják őrizni saját civilizációjuk hagyományos értékeit. Ezért az Egyesült Államoknak ezekkel kölcsönös megértésre és sokoldalú együttműködésre kell törekednie, hogy a „civilizációk háborúja” Huntington-i víziójának bekövetkezte elkerülhető legyen a jövőben.

Külön érdemes kitérni a washingtoni Johns Hopkins Egyetem tanárának, James Mann-nak a felszólalására³, aki Kína jövőbeni fejlődésével kapcsolatban három forgatókönyvet vázolt fel, amelyek közül az amerikai politikusok és szakértők többnyire csak az első kettővel számoltak.

Az első Mann professzor „nyugtató forgatókönyvnek” („Soothing Scenario”) nevezi, amely abból a feltételezésből indul ki, hogy az ország gazdasági és kulturális felemelkedése, az életkörülmények javulása és a „kifelé való nyitás” eredményeként Kína politikai rendszere a jövőben óhatatlanul a liberalizálódás és a demokratizálódás irányába fog haladni. Ennek első jelei – e felfogás hívei szerint – már az elmúlt öt-hat évben is megmutatkoztak. Az Országos Népi Gyűlés (ONGY), a KNK törvényhozó testülete az utóbbi években több tucat olyan törvényt fogadott el, amelyek – legalábbis a gazdaság, a kereskedelem és a pénzügyek területén – megfelelnek a nemzetközi normáknak. Azok az amerikai politikusok és üzletemberek, akik a Kínával való egyre szorosabb együttműködés hívei és szószólói, csaknem kivétel nélkül ezzel az érveléssel nyugtatják magukat és e politika ellenzőit is. Különösen nagy reményeket fűznek azokhoz a fiatal kínai szakemberekhez, akik az Egyesült Államok egyetemén és különböző kutatóintézeteiben részesültek posztgraduális képzésben, mivel ők hazatérésük után többnyire fontos vezető állásokba kerülnek (ezzel kapcsolatban azonban az a fő probléma, hogy az elmúlt két évtizedben az USA-ban továbbképzett mintegy 600 ezer kínai szakembernek eddig még csak alig több mint egynegyede tért vissza Kínába).

³ James Mann professzor ebben a felszólalásában a "The China Fantasy: How Our Leaders Explain Away Chinese Repression" címmel nemrég megjelent legújabb könyvének fő mondanivalóját fejtette ki röviden.

A második forgatókönyv Mann professzor elnevezése szerint az „Upheavel Scenario”, amit magyarra talán „*felfordulás forgatókönyv*” néven lehet legpontosabban lefordítani. Az e forgatókönyv megvalósulásában reménykedők arra számítanak, hogy – a Szovjetunióhoz és a kelet-európai szocialista rendszerekhez hasonlóan – belátható időn belül a jelenlegi kínai politikai rendszer is össze fog omlani. Akár egy különösen súlyos természeti csapás, akár az erősödő gazdasági és politikai dezintegráció hatására, de egy bizonyos ponton túl a vezetés már nem lesz képes a politikai stabilitás fenntartására és a jelenlegi politikai irányvonal folytatására. E felfogás hívei nagy előszeretettel hivatkoznak az elviselhetetlen munka- és életkörülmények miatt tiltakozó munkások egyre szaporodó sztrájkjaira, a helyi vezetők önkényes intézkedései ellen tiltakozó parasztok különböző megmozdulásaira, az ország egyes részei és a lakosság egyes rétegei között egyre táguló jövedelmi különbségekre, a kiterjedt korrupcióra, valamint a nemzetiségi területeken tapasztalható etnikai ellentétekre.

A fenti két forgatókönyvvel szemben Mann professzor egy „*harmadik forgatókönyv*” („Third Scenario”) megvalósulását tartja a legvalószínűbbnek, amely szerint „noha Kína 25 év múlva bizonyosan egy gazdagabb és hatalmasabb ország lesz, [politikai berendezkedése] továbbra is az autokrácia egyik vagy másik formája lesz”. Ezért az USA Kína-politikájában paradigmaváltásra van szükség. Nem a vágyakból kell kiindulni, hanem a valós helyzetből. „Meg kell érteni, hogy a kínai politikai rendszer nincs liberalizációra ítélve, s hogy ez a rendszer még hosszú időn át viszonylag változatlanul fenn fog maradni és folytatni fogja a szervezett politikai ellenállás mindenfajta jelének az elnyomását. Akár tetszik, akár nem, nekünk egy ilyen Kínával kell üzletelnünk, mind gazdasági, mind pedig diplomáciai téren.” Ez a felfogás más felszólalóknál is érzékelhető volt, ha nem is ennyire szókimondóan. Az utóbbiak inkább a történelmi tradíciókkal, a kínai emberek hagyományos gondolkodásmódjával és tekintélytiszteléssel igyekeztek indokolni a tekintélyelvű politikai hatalomgyakorlás fenntarthatóságát Kínában, miközben arra is rámutatnak, hogy a jelenlegi politikai rendszer lényegesen liberálisabb és elviselhetőbb, mint az 1979-től bevezetett reform és nyitás politikáját megelőző, maoista rezsim.

A JÖVŐRŐL

Csiang Ce-min kínai államelnök és pártfőtitkár 1997 szeptemberében – a KKP XV. országos kongresszusán – a kínai gazdaság és társadalom XXI. század első felére szóló, hosszú távú fejlesztési stratégiájáról a következőket mondta: „*Előretételezve a jövő századra, célkitűzésünk a következő: az első évtizedben megvalósítani a bruttó nemzeti termék megkétszerezését a 2000. évihez képest, s ezáltal a nép szerény jólétét még komfortosabbá tenni, kialakítani egy viszonylag teljes körű szocialista piacgazdasági rendszert; újabb tíz év erőfeszítései nyomán, elérkezve a párt megalapításának centenáriumához, a nemzetgazdaság még fejlettebb lesz, s a különböző rendszerek még tökéletesebbek lesznek; a század közepe táján pedig, elérkezve a Kínai Népköztársaság megalakulásának a centenáriumához, alapjában megvalósul majd a korszerűsítés, Kína gazdag, erős, demokratikus és civilizált szo-*

*cialista országgá válik.*⁴ Ez a célkitűzés az ezredforduló után annyiban módosult, hogy – az 1981 és 2000 közötti 20 évhez hasonlóan – a kínai vezetés a 2001 és 2020 közötti 20 évre vonatkozóan is a bruttó nemzeti termék megnégyszerezésének a feladatát tűzte ki elérendő célul.

A 2006-ig elért eredmények ismeretében, a XXI. század első évtizedében a GNP, illetve a GDP volumene megkétszerezésének a feladatát messze túl fogják teljesíteni, tekintettel arra, hogy az elmúlt 6 évben ez a volumen közel 74,3%-kal, azaz éves átlagban 9,7%-kal nőtt, s így a hátralévő négy évben a kitűzött cél megvalósításához az eddig elért átlagos növekedési ütem kevesebb mint fele, 4,5% is elég lenne. A kínai gazdasági vezetés azonban a következő években évi 8% körüli átlagos növekedési ütemmel számol. Ebben az esetben a GDP volumene – a 2006. évi árakon és hivatalos árfolyamon – 2010-ben meghaladja majd a 3600 milliárd US dollárt, ami a 2006. évi vásárlóerő-paritáson 10 260 milliárd dollárnak felel meg, vagyis az utóbbi számítás szerint már messze felülmúlja a japán GDP akkorra várható összegét. Így a GDP volumene – 2000-hez képest – 2010-re az eredetileg előirányzott megkétszerezés helyett több mint háromszorosára, még pontosabban: 3,3-szorosára nőhet. Egy főre vetítve ezek a GDP-összegek több mint 2600, illetve 7410 dollárt tesznek ki, a kínai demográfusok által 2010-re prognosztizált 1370 millió fős népességgel számolva. Amennyiben a XXI. század második évtizedében a GDP 2010-re elért volumenét az eredeti célkitűzésnek megfelelően, évi 7,2%-os átlagos növekedési ütem elérésével megkétszerezik, az – a 2000. évi volumenhez képest – 2020-ra már nem megnégyszerezést, hanem csaknem 7-szeresen nagyobb volument jelentene. Ez a volumen – dollárban kifejezve és 2006. évi árakon számítva – hivatalos árfolyamon 7200 milliárd dollárt, vásárlóerő-paritáson számolva pedig több mint 20 000 milliárd dollárt tenne ki. Ez utóbbi összeg valószínűleg már meghaladná az USA által 2020-ra elérhető és ugyanilyen metodikával kiszámított GDP összegét. A kínai demográfusok által 2020-ra prognosztizált 1450 millió fős népességgel számolva – a fenti GDP-összegek mintegy 5000, illetve 13 800 dollár egy főre eső GDP-szintnek felelnek meg. Az utóbbi, vásárlóerő-paritáson számított, közel 14 000 dolláros egy főre eső GDP-szint nagyjából összhangban van a Kínai Társadalomtudományi Akadémia egyik kutatócsoportja által nemrégiben közzétett azon becsléssel, miszerint a kínai lakosság fogyasztási színvonala várhatóan 2015 körül fogja elérni a fejlett tőkés országokban az 1960-as évek eleje táján elért átlagos színvonalat. Ez azt jelenti, hogy a kínai kutatók az akkor már több mint 1,4 milliárdos népességű Kínának az életszínvonal terén való lemaradását még 2015-re is 55 évben jelölik meg. Egy ekkora lemaradás behozatalához – még a fejlett országokét 2-3-szor meghaladó növekedési ütem mellett is – legalább ugyanennyi vagy még több időre lesz szükség. Ez a becslés egyébként egybevág a kínai jövőkutatók azon számításaival is, amely szerint Kína 2050 táján az egy főre eső GDP tekintetében csak a közepesen fejlett országok szintjéhez fog felzárkóz-

⁴ Renmin Ribao, 1997. szeptember 22.-i száma, 1. old. A fenti idézettel kapcsolatban, e rövid cikkben nem állt módomban az abban két ízben is szereplő „szocialista” jelző helytállóságának a kérdésével foglalkozni. Ezt egyébként megtettem a Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja „Külügyi Szemle” című folyóiratának 2006. 1-2. számában, „Kína – a 21. század leendő hiperhatalma” címmel megjelent hosszabb tanulmányomban, ahol egy külön fejezetben fejtettem ki a jelenlegi kínai társadalmi rendszer jellege és lényege kérdésében kialakult véleményemet és elméleti álláspontomat. (Lásd a hivatkozott folyóiratszám 44–49. old.)

ni, miközben már évtizedekkel korábban a világ legnagyobb gazdasági teljesítményét felmutató országa lesz. A demográfiai előrejelzések szerint a kínai népesség növekedése 2033-ra éri el az 1,5 milliárd fős csúcst, ezt követően viszont – főleg a kedvezőtlen korösszetétel miatt – már csökkenni fog, s 2050-ben már ismét a jelenlegi, 1,3 milliárd fő körüli szinten lesz, második helyre szorulva az időközben 1,5 milliárd fő fölé szaporodó indiai népesség mögött.

A kínai hosszú távú modernizációs stratégia alapvető célja, hogy Kínának a modern világban elfoglalt helyét fokozatosan, lépésről lépésre összhangba hozza az ország fizikai méreteivel. Másképpen fogalmazva ez azt jelenti, hogy a világ – egyelőre – legnagyobb népességű és kontinens nagyságú országa a modern világ egyik legerősebb vezető hatalmává kíván válni. Ez a stratégiai cél nem mai keletű. A modernizálódni kívánó Kína legkiemelkedőbb politikai gondolkodói és vezetői kezdettől fogva ezt a célt tűzték maguk elé, és mindvégig ezt tartották szem előtt, akkor is, ha ezt a célt politikai tevékenységük során különböző módszerekkel és különböző külső támogatással kívánták elérni.⁵ A világ élenjáró országaihoz való felzárkózást célzó különböző stratégiai elképzelések közül az elmúlt száz évben azonban csupán a legutolsó, az 1980-as és 1990-es években kidolgozott gazdaság- és társadalomfejlesztési stratégia bizonyult célravezetőnek, aminek eredményeként – mint az már az eddig leírtakból is kiderül – Kína a XXI. század elejére a világ leggyorsabban fejlődő és viharos ütemben modernizálódó hatalmává vált. Ahhoz, hogy Kína a világ legnagyobb gazdasági teljesítményét nyújtó, továbbá a kutatásban és fejlesztésben is élenjáró országgá, s ebből adódóan a világfejlődés irányát és jellegét is jelentősen befolyásoló „hiperhatalommá” váljék még legalább 20–30 éven át tartó békés fejlődésre van szüksége.⁶

A jelenlegi kínai vezetés másik alapvető stratégiai célja a gazdasági és társadalmi fejlődéshez szükséges békés nemzetközi környezet biztosítása. Ezzel egyidejűleg a békés egymás mellett élés öt alapelve szellemében következetesen törekednek egy új, multipoláris és multikulturális világrend kialakítására, amelyben a kis és nagy országok egyenlő jogokkal rendelkeznek, s amelyben a katonailag erős nagyhatalmak különös felelősséggel tartoznak a világbéke megőrzéséért és fenntartásáért. A békés nemzetközi környezet biztosítása érdekében Kína – a különböző nemzetközi szervezetekben meglévő pozícióit is kihasználva – ebben az évtizedben sorra rendezi az előző évszázadból fennmaradt ellentéteit és vitás kérdéseit a közvetlen szomszédságában lévő országokkal. A legtöbb szomszédos országgal (pl. Dél-Korea, Mongólia, Oroszország, a közép-ázsiai volt szovjet köztársaságok, valamint Vietnam, Laosz és Mianmar) ez már megtörtént. Jelenleg a kínai vezetők az Indiával és Japán-

5 A 20. századi modernizációs elképzelések és kísérletek részletes bemutatása ugyancsak megtörtént a fentebb hivatkozott tanulmányomban. (Lásd: Külügyi Szemle, 2006. 1–2. szám, 24–43. old.)

6 A „hiperhatalom” új kifejezéssel elsősorban a kínai nemzetgazdaság kiugróan nagy méreteire és abszolút teljesítményére kívánok utalni. A „szuperhatalom” elmúlt évtizedekben kialakult és elfogadottá vált kifejezését Kína esetében azért nem használom, mert ez a fogalom az adott állam gazdasági ereje és tudományos-technológiai potenciálja mellett, mindenekelőtt annak katonai erejét és annak ütőképességét emeli ki, azaz eredendően katonapolitikai fogalom. Ebben az értelemben figyelembe vehető és méltányolható a kínai vezetőknek az a már régóta hangoztatott nézete, miszerint Kína a jövőben sem kíván szuperhatalommá válni, azaz olyan katonai túlsúlyra szert tenni, ami bármely más hatalomra nézve fenyegetést jelenthetne.

nal fennálló kapcsolataik javításán, továbbá – a távol-keleti és a közép-keleti béke és biztonság fenntartásában, illetve helyreállításában érdekelt országokkal együttműködve – a nukleáris hatalmi pozícióra törekvő Észak-Korea és Irán féken tartásán munkálkodnak.

Az utóbbi másfél évtizedben egyedül a *de jure* Kína részét képező, de *de facto* attól elkülönült Tajvan politikai vezetőivel nem sikerült a KNK megalakulása óta fennálló nézeteltéréseket megoldani és a békés újraegyesítés kérdésében közös nevezőre jutni, noha 1971 (az ENSZ-ben történt „helycsere”) és 1979 (a KNK és az USA közötti diplomáciai kapcsolat felvétele) óta e téren is alapvető minőségi változások történtek. 2005-re Tajvan a KNK negyedik legnagyobb kereskedelmi partnere és ugyancsak negyedik legfontosabb külföldi közvetlen befektetője lett, ha a szárazföldi kínai vállalatoknak a különböző off-shore cégek közvetítésével történő „külföldi” befektetéseitől eltekintünk. A tajvani politikai vezetők továbbra sem hajlandók tárgyalási alapul elfogadni a még Teng Hsziao-ping által meghirdetett „egy ország – két rendszer” formulát, amely Hongkong és Makaó esetében az újraegyesítés elvi alapjául szolgált. Ezen az alapon Tajvan is a KNK „különleges közigazgatási területe” vagy „autonóm tartománya” lenne, Hongkonghoz és Makaóhoz képest azzal a különbséggel, hogy jelenlegi demokratikus politikai berendezkedésén túl, saját hadseregét is megtarthatná 50 évig. Ezt a formulát Tajvan korábbi vezetői azon a címen utasították el, hogy Tajvan – Hongkonggal és Makaóval ellentétben – nem gyarmati terület, ezért a sziget KNK-hoz való csatlakozásáról nem a gyarmattartók kormányaival, hanem tajvani lakosság által demokratikusan megválasztott képviselőiből alakult legitim kormánnyal kell tárgyalniuk, mégpedig a teljes egyenlőség alapján.

A Kuomintang több mint félévszázados kormányzása után Tajvanon a 2000. évi elnökválasztást az 1980-as évek végén megalakult Demokratikus Progresszív Párt (DPP) jelöltje, Csen Suj-pien nyerte meg, s így több mint hat éve ő a szigetország elnöke. Csen Suj-pien a KNK politikai rendszerének gyökeres megváltoztatását, a szárazföldi Kína egész területén megtartandó szabad választások kiírását és nemzetközi ellenőrzés melletti lebonyolítását, továbbá ennek eredményeként egy valóban többpárt-rendszerű parlamenti demokrácia bevezetését, s a demokratikus szabadságjogok akadálytalan érvényesülésének a biztosítását jelölte meg az újraegyesítés feltételéül. Szavakban ugyan egyelőre még továbbra is elfogadja a *status quo* fenntartását, de a valójában Tajvan önálló, független államként való elismertetésre törekszik. Ennek megakadályozása céljából, a kínai törvényhozók 2005. március 13.-án, a KNK ONGY 3. ülészakán egy *elszakadásellenes törvényt* fogadtak el, amelynek 8. cikke az alábbiakat tartalmazza: „Abban az esetben, ha a »tajvani függetlenség« szakadár erői bármilyen címen és bármilyen szándékkal Tajvan Kínától való elszakadásának a tényét okoznák vagy olyan nagyobb incidenst okoznának, amely Tajvan Kínától való elszakadását idézheti elő, vagy amely teljes mértékben megghiúsítaná a békés újraegyesítés lehetőségét, az állam nem békés eszközöket és egyéb szükséges intézkedéseket fog alkalmazni Kína szuverenitása és területi integritása védelmében.”⁷ Új momentum, hogy a hatalomból kiszorult Kuomintang jelenlegi vezetői ma már nagyobb hajlandóságot mutatnak a békés újraegyesítés kérdéseiről folytatandó tárgya-

7 Az elszakadásellenes törvény (Anti-Secession Law) teljes szövege megtalálható a People's Daily internetes portálján. Elérhető: http://english.peopledaily.com.cn/20050314/print20050314_176746.html

lásokra, mivel ettől az újabb parlamenti és elnökválasztáson a hatalomba való visszatérést remélik. Ezek a vezetők az elmúlt másfél évben két ízben is ellátogattak a KNK-ba, s személyesen tárgyaltak a KKP vezetőivel.

E kérdés kapcsán ugyanakkor azt is tudni kell, hogy a békés újraegyesítés fő akadálya továbbra is az USA kormányának nem egyértelmű Kína-politikája, amely szakokban ugyan elismeri az „egy Kína” elvet, a gyakorlatban azonban az „egy Kína – egy Tajvan” politikát folytatja, s ezzel valójában a Tajvan függetlenségére törekvő, szeparatista erőket támogatja a szigeten. Miután az USA törvényhozói által 1979-ben elfogadott *Taiwan Relation Act (TRA)* változatlanul érvényben van, a *tajvani kérdés* továbbra is az amerikai-kínai kapcsolatok legneuralgikusabb kérdése, s még egy jó ideig az is marad. Az USA kormánya ugyanis azt követeli a KNK kormányától, hogy feltétel nélkül mondjon le a katonai erő alkalmazásáról az újraegyesítés kérdésében, s ezt kötelező érvényű nemzetközi szerződésekben is rögzítsék, mind Tajvan, mind pedig az USA viszonylatában. Ebben az esetben az USA is hajlandó lenne a TRA felülvizsgálatára és a KNK biztonsági szempontjait figyelembe vevő módosítására. A KNK kormánya azonban erre eddig sem volt, s feltehetően a jövőben sem lesz hajlandó, mert ezt a követelést Kína belügyeibe való durva beavatkozásnak tekinti, mivel szerintük Tajvan Kína integráns része, s a tajvani kérdés megoldása kizárólag csak a Tajvani-szoros két oldalán élő kínaiakra tartozik. Ez egy olyan elvi kérdés, amelyben a KNK kormánya „arcának elvesztése” nélkül nem köthet kompromisszumot. Különösen olyan körülmények között nem, amikor az USA továbbra is minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy korlátozza Kína vásárlásait a modern haditechnikai berendezések, eszközök, valamint gyártási eljárások beszerzése terén, miközben a tajvani hadsereget a legújabb „védelmi” fegyverrendszerekkel látja el.

A tajvani kérdés megoldatlansága az amerikai-kínai kapcsolatok jövőbeni alakulása szempontjából elsősorban azért veszélyes, mert a megoldás kulcsa egyelőre nagyobb mértékben nem a KNK, hanem az USA kormányának a kezében van. A szeparatista erők nyílt vagy burkolt támogatásával ugyanis az Egyesült Államok antikommunista politikai tényezői bizonyos mértékig politikailag még sakkban tudják tartani Kínát, miután erre gazdaságilag már egy jó ideje képtelenek. Igaz, ezek a „héják” tulajdonképpen a tűzzel játszanak, mégpedig nem is akármilyen tűzzel, mert a tajvani szeparatista erők által kiprovokált bármilyen katonai konfliktus a KNK és Tajvan között könnyen egy amerikai-kínai nukleáris összecsapásba is torkollhat, ahogyan azt egyes amerikai szerzők könyveikben már több ízben is megjósolták. Sőt, legutóbb még egy magyar szerző is felvázolta ezt a lehetőséget, bár végső következtetése az volt, hogy Tajvant oda kell adni Kínának, mert az elmúlt évtizedben végbement gazdasági összefonódás következtében az újraegyesítés előbb vagy utóbb úgyis elkerülhetetlenné válik.⁸ A magam részéről nem hiszem, hogy bármely amerikai kormányzat a 23 millió lakosú Tajvan függetlenségének deklarálásáért vállalná a több mint 1,3 milliárd népességű KNK-val való katonai összecsapást, annál is inkább, mivel a jelenlegi status quo fenntartása még egy jó ideig valamennyi érdekelt fél számára elfogadható, sőt tulajdonképpen még kedvezőnek is mondható. Ezzel a józan felfogással

8 Lásd Dr. Borsányi András „Kína öt éven belül megtámadhatja Tajvant” című cikkét, amely az Index internetes honlapon jelent meg 2007. március 8.-án. Elérhető: <http://index.hu/politika/kulföld/kintaj01/?print>

csak azok a szélsőséges politikai erők nem értenek egyet, akik az USA nehezen megszerzett egyedüli szuperhatalmi státuszát látják veszélyeztetve a gyorsan fejlődő és modernizálódó Kína által, s úgy vélik, hogy jobb volna a „kommunista Kína világhatalmi törekvéseit” még csírájában elfojtani, akár egy preventív nukleáris háború árán is, a jelenleg még meglévő amerikai haditechnikai fölényre támaszkodva. Ezekre a hagyományos és vérgőzös elképzelésekre azonban eléggé immúnis az amerikai társadalom és az amerikai politikusok többsége, akik még a jelenlegi iraki és afganisztáni amerikai katonai jelenlétet is értelmetlennek és feleslegesnek tartják, nem is beszélve az Irán elleni esetleges újabb háborúról.

Az eddig elmondottak alapján a KNK és az USA kapcsolatainak jövőbeni alakulását illetően a magam részéről inkább optimista, mintsem pesszimista vagyok. Egy vezető és egy feltörekvő világhatalom közötti különböző érdekellentétek és érdekütközések természetesen elkerülhetetlenek, de ezek globalizálódó világunk jelenlegi helyzetében nem szükségszerűen vezetnek katonai összecsapásokhoz vagy minden eddiginél pusztítóbb világháborúhoz. Mindkét félnek túl sok a vesztenivalója, az Egyesült Államoknak még több, mint Kínának. Ezért mindkét félnek a kompromisszumos megoldásokat kell keresnie, s tartózkodniuk kell az ellentétek kiélezésétől, az ellenfél démonizálásától. Ez utóbbira az amerikai politikusok egy része sokkal hajlamosabb, mint a kínaiak. A kínai politikusok nemcsak azért nyugodtabbak és türelmesebbek, mert nagyobb időtávlatokban gondolkodnak, hanem azért is, mert meg vannak arról győződve, hogy az idő nekik dolgozik. Kína hiperhatalommá válásához a következő évtizedekben a kínai vezetésnek még irdatlan nagy belső nehézségeket (pl. agrár-túlnépesedés, az energiahiány ellenére létező jelentős energiapiazarlás, írástudatlanság, illetve alacsony képzettség, kiterjedt korrupció, környezetszennyezés, munkanélküliség, szegénység, lyukas szociális háló, szűkös termőföld, vízhiány stb.) kell leküzdeniük. Ennek azonban tudatában vannak, és tudományosan megalapozott terveket dolgoznak ki e problémák lépésről lépésre történő megoldására. A külső nehézségek sem lebecsülendők, de ezeken a gyorsan fejlődő és modernizálódó, s ennek következtében egyre nagyobb nemzetközi tekintéllyel rendelkező Kínának könnyebb lesz úrrá lennie, mint a belső nehézségeken.⁹ Ez alól csupán a már fentebb elemzett tajvani kérdés megoldatlansága jelent kivételt, mindenekelőtt – mint láttuk – annak az USA Kína-politikájában játszott különleges szerepe miatt. Ami azonban még a tajvani kérdésnél is jobban izgatja az amerikai politikusokat és törvényhozókat, az nem más, mint Kína egyre növekvő nemzetközi befolyása és tekintélye, ráadásul olyan földrészekben (Afrika, Latin-Amerika) és régiókban (Közel- és Közép-Kelet, valamint Kelet- és Délkelet-Ázsia) is, amelyek korábban a nagyhatalmak közül leginkább az USA befolyási övezeteinek voltak tekinthetők. De ugyancsak nyugtalanítja az USA kormányköreit Kínának az Oroszországgal és a közép-ázsiai volt szovjet köztársaságokkal való egyre szorosabb együttműködése, valamint az Indiával, Japánnal és az Európai Unió országaival egyre bővülő és javuló gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és nem utolsósorban politikai kapcsolatai. Mindez arra mutat, hogy az Egyesült Államok gazdasági és politikai vezetőinek – akár tetszik nekik, akár nem – a

⁹ Kína hiperhatalommá válásának kedvező és kedvezőtlen belső és külső feltételeit részletesebben a fentebb idézett tanulmányom befejező részében mutattam be. Lásd: Külügyi Szemle, 2006. 1–2. szám, 55–65. old.

jövőben egyre inkább mint a világgazdaság és a nemzetközi politika fejlődését egyre nagyobb mértékben befolyásoló tényezővel, azaz mint tényleges világhatalommal kell számolniuk Kínával.

Budapest, 2007. március 20.